

SARMIENTO E O DEREITO DE PROPIEDAD*

LETRAS GALEGAS 2002

Luis Rodríguez Ennes**
Universidade de Vigo

I. INTRODUCCIÓN

Durante a Idade Media, o Antigo Réxime, e mesmo durante o século XIX, Galicia loitou co dilema dunha agricultura pobre e unha poboación crecente, o 90 por cento da cal vivía do sector agrario. A terra estaba monopolizada pola igrexa —fundamentalmente polas ordes monásticas— e pola nobreza, e era cultivada por unha masa de pequenos produtores sen obxectivos comerciais. En palabras de Ramón Villares: “el dominio territorial de los monasterios es tan amplio que, en su origen, abarca la mayor parte del espacio cultivable”¹.

As orixes desta puxanza territorial do monacato hai que sinalas no século X, época da masiva penetración

benedictina na Península co apoio dos reis cristiáns e que coincide cunha fuxida xeneralizada dos monxes cara ó norte, ata entón pacificamente instalados en territorio musulmán e que se ven compelidos ó exilio por mor da intolerancia califal. Mentres se produce esta conmoción social e relixiosa, desenvólvese con certa precocidade o señorío eclesiástico. O pequeno propietario desaparece entregando as súas parcelas, ante a imposibilidade de lle paga-las súas débedas ó veciño poderoso². O mosteiro configúrase axiña como terratenente e señor³. En terras galegas xorden os mosteiros coa mesma exuberancia cá vexetación. Nunca será posible elaboralo elenco completo das casas monásticas aparecidas no noso chan. A documentación dispoñible ofrece datos para supoñer

* O presente traballo forma parte do Proxecto de Investigación “Orixe e desenvolvemento histórico do dereito propio de Galicia” (PG1DT99SOCX 3810) financiado pola Xunta de Galicia.

** Catedrático de Dereito Romano.

1 Ramón Villares, *La propiedad de la tierra en Galicia (1500-1936)*, Madrid, 1982, p. 69.

2 Luis Rodríguez Ennes, *Aproximación a la Historia Jurídica de Galicia*, Santiago, 1999, p. 123.

3 José García Oro, “Los señores monásticos gallegos en la Baja Edad Media”, *Compostellanum*, 14, 1969, pp. 545-551.

que o seu número se debía contar por centos⁴.

Esta situación chegou ó seu clímax nos séculos XVII e XVIII. No reinado de Carlos II, os representantes da Xunta do Reino de Galicia –membros da nacente burguesía– denunciáanlle ó monarca a omnipresencia do estamento eclesiástico⁵. Unha lacónica información de Sarmiento engade detalles interesantes a esta proposta: “Hay en Galicia más de 11.303 lugares. De el rey sólo 352. De Señorío 5.533. De Abadengo, 4.258. De Mixto 1.160. Total 11.303”⁶.

Non é de estrañar, polo tanto, que aumentasen as protestas contra as ordes monásticas que ameazaban con “erguer unha monarquía eclesiástica” en territorio galego⁷.

En fronte están os campesiños que, aínda no caso ben raro de que

sexan propietarios dalgunha parcela ou pequena explotación, teñen que se valer na súa maioría do arrendo ou do aforamento das terras da Igrexa ou da nobreza. A moderna historiografía galega concorda en destaca-lo importante peso do sistema foral sobre o conxunto, ata tal punto que ocupa case os 2/3 do total das terras de aproveitamento directo. Este peso do sistema foral é aínda máis acusado se pensamos que afecta ás mellores terras xa que, dentro das cultivadas, o foro incide sobre máis das 3/4 partes do total. A plena propiedade campesiña, aparentemente considerable —máis de 1/3 das terras— é en realidade feble, se pensamos que se trata de terras de baixa calidade, de terras subsidiarias das explotacións campesiñas⁸.

Sarmiento divide a veciñanza de Galicia en tres clases: a primeira “de los

4 B. Cañizares, manexando tan só a escasa documentación conservada na catedral lucense, chegou a identificar máis de cento vinte mosteiros situados nos límites da actual diocese. Intentos parecidos poderíanse repetir con relativa facilidade con respecto á restante xeografía eclesiástica de Galicia [Cfr. García Oro, *Galicia en los siglos XIV y XV. Galicia señorial, la Iglesia, la Corona*, Pontevedra, 1987, p. 38].

5 *Memorial al Rey Nuestro Señor Don Carlos Segundo: en que el Reino de Galicia suplica a su Majestad, mande se observe, practique y ejecute la Ley Real de la renovación de las Enfiteusis olvidada o despreciada en el mismo Reino y en el Principado de Asturias* [Cito pola edición de R. Villares e Díaz Castro-Verde, *O conflicto foral nos séculos XVII e XVIII*, I, Ourense, 1997].

6 Sarmiento, “Carta a su hermano Francisco Javier”, 2-1-1760, publicada por José Simón Díaz, *CEG*, 11, 1948, pp. 400-421.

7 “La natural razón por el Reino de Galicia, contra los monasterios de la orden de San Benito, y San Bernardo del mismo Reino: y contra el Marqués de Astorga, conde de Altamira, etc. en el expediente remitido de orden de su Majestad a consulta del Consejo Pleno, con audiencia de los señores fiscales: sobre abolir el despojo, y establecer la renovación de los Foros, o Enfiteusis de aquel Reino, como único medio de reparar su ruina”, en *O conflicto foral*, cit., I, p. 242, onde tamén se di: “Así todo el suelo de Galicia, con la jurisdicción en primera instancia, se haya desmembrado de la Corona. Casi todo viene a estar en poder de Comunidades, Iglesias, Monasterios y Lugares píos. Y el resto, en el de Grandes, Títulos, y Caballeros de dentro y fuera de la Provincia. Forzoso es que abusando esas gentes de su poder, viva el Común de Naturales en miseria y con angustia. Así sucede por desgracia” (*Ibid.*, fol. 557).

8 *Vid.*, por todos, Pérez García, *Un modelo de sociedad rural del Antiguo Régimen en la Galicia costera*, Santiago, 1979, p. 301, con bibliografía.

mayorazgos”, a segunda de “los labradores ricos”, a terceira de “los labradores pobres”. Distingue a segunda da terceira en función da anada: “es expresión en Galicia dicir de un labrador rico *aínda ten pan vello*. Esto es, que los granos de su cosecha alcanzan a la cosecha nueva. También se usa esta otra *ten pan e porco*. Esto es, que tiene pan y tocino para comer en todo el año. Al contrario, todos los que no tienen pan ni tocino, sino para unos meses esos son los pobres labradores gallegos”⁹. Fixa Sarmiento a atención na terceira clase, a daqueles que “trabajan todo el año de Dios arando tierras y extirpando terrores, comiendo mal y viviendo peor, sin tener apenas un palmo de tierra en que caerse muertos”¹⁰.

O carácter polémico da *Obra de Seiscientos Sesenta pliegos*, sen darlle moita vehemencia á expresión, ás veces case populacheira, puido ser un obstáculo para un exame máis sereno e máis profundo dos temas debatidos. O propio Sarmiento confesa non ser econo-

mista e convídanos máis ben a consideralo coma unha testemuña crítica dun observador curioso da sociedade contemporánea. O carácter de digresión das súas consideracións sobre agricultura e poboación non significa que Sarmiento as considerase marxinais: “Hágome cargo —declara— de que no he tomado la pluma para este asunto. Pero, ya que el ascenso me hizo tocar la población y agricultura de España, sobre lo que oigo hablar mucho, quiero apuntar aquí algunos cálculos para abrir los ojos a los que pudieren y quisieren promover la agricultura y la población”¹¹.

O seu interese polas cuestións agrarias —común ós ilustrados— foi estimulado, amais de polo seu interese en defende-las propiedades da súa orde, por un conxunto de factores entre os que destaca o aumento de poboación, en canto que xerador dunha maior demanda de produtos alimentarios¹². Ó aumento da demanda de alimentos que esta tendencia provoca, os

⁹ Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta Pliegos que trata de Historia Natural y de todo género de erudición con motivo de un papel que parece se había publicado por los Abogados de La Coruña contra los foros y tierras que poseen en Galicia los benedictinos*, Madrid, 1761-1762, fol. 555, Col. Dávila B. N. Ms. 20.392. Sobre este texto véxase Rodríguez Galdo, “Poboación e agricultura en Galicia na obra de Fr. Martín Sarmiento”, *AS*, cit., p. 69. Pensado cualifica esta xigantesca obra de “verdadera Silva de Varia Lección crítica”, onde se trata e critica de todo o divino e humano, pero que no seu propósito inicial responde —e de feito respóndese— a un escrito dos avogados da Coruña que pretendían demostrar que todo o atraso de Galicia era debido á Orde Benedictina, dona e señora da metade do reino. Sarmiento comeza defendendo a súa orde e tratando de demostra-la falsidade do escrito dos avogados coruñeses [Cfr. *Fray Martín Sarmiento, testido de un siglo*. Discurso pronunciado na solemne apertura do curso académico 1972-73, Salamanca, 1978, p. 34].

¹⁰ *Ibid.*, fol. 557.

¹¹ *Ibid.*, fol. 340.

¹² Para avalia-la poboación de España válese, como Feijoo, de Botero e Uztáriz e, ademais, da *Geographia reformata* de Riccioli (Bolonía, 1761). Sarmiento tamén deplora a carencia de escritos sobre poboación, agricultura e comercio: “Para discurrir sobre la población del Imperio Romano, hay libros que consultar, y aún para la perfección de su

propietarios responden, polo xeral, coa extensión dos cultivos e non coa introducción de novas técnicas e procedementos agronómicos.

O marco institucional tamén contribuía de xeito notable á esclerose do campo galego, ou o que é igual, á súa incapacidade para alimentar unha poboación en aumento. A maior parte da terra do reino estaba en mans do clero e da nobreza máis elevada. Mediante a institución do morgado, así como polo carácter benefical da gran maioría da propiedade eclesiástica, case tódalas terras quedaban subtraídas ó mercado ó non seren de libre disposición polos seus propietarios. Non é de estrañar, pois, que a extensión das vinculacións e das mans mortas facilitasen un considerable aumento do prezo da terra, ata o punto de facer inviables as novas adquisicións e de desalentar en boa medida calquera investimento nun ben sobre o que gravitaban tantos atrancos. Nesta liña manifestouse Jovellanos cando dicta-

mina que “las tierras han llegado en España a un precio escandaloso” e que este resultado era un “efecto necesario de la escasez de su comercio”¹³. Así as cousas, para moitos galegos non había máis ca dúas opcións: morrer de fame ou emigrar¹⁴.

Os labradores galegos son os que engrosan as filas da emigración, os que son protagonistas do abandono da agricultura que tantos males entraña. Para Sarmiento, “el hecho de que si esos prosiguen en abandonar la Agricultura, los ricos, el público y el Estado se han de ver y se han de desear”¹⁵. “Salen no a comerciar, sino a cultivar ajenas tierras, y a no ser por el nimio afecto que tienen al país en que han nacido, pocos se volverán a Galicia a morir en sus propias chozas”¹⁶. Na década dos sesenta a inseguridade e mailo malestar campesiños parecían identificarse de maneira alarmante e o seu silencioso desasosiego alimentaba unha inmensa corrente migratoria á procura de sustento e traballo. Os

agricultura y para la crianza de sus ganados. Pero para hablar del estado presente de España en esas tres cosas, excepto el tomo del señor Uztáriz, parece se hizo estudio de ocultar esos cálculos porque no se saquen consecuencias” (*Cfr. Ibid.*, fol. 653). Mesmo chega Sarmiento a face-los seus propios cálculos, por exemplo, cando toma como base a matrícula que se realizara en 1742 para forma-lo rexemento de milicias de Pontevedra, un dos seis rexementos de Galicia, multiplica por seis o número de 42.000 veciños, correspondentes a Pontevedra, o que lle produce o total arbitrario de 252.000 veciños para Galicia, enormemente superior ó de Uztáriz (118.680 en 1717), e un pouco alto se se ten en conta o de 1797: 1.143.000 almas, é dicir —segundo a proporción adoptada por Uztáriz, de cinco almas por cada veciño— 228.498 veciños (*cfr.*, para isto último Dubuis, “En torno a unas reflexiones de Fr. Martín Sarmiento acerca de la despoblación de España”, *CEG*, 27, p. 122 e ss.).

13 Jovellanos, “Informe sobre la Ley Agraria”, en *Obras II*, Madrid, 1951, p. 99a.

14 Sobre a emigración galega no Antigo Réxime, *vid.* Rodríguez Ennes, *Aproximación a la Historia...*, cit., p. 135, n. 347 con abundante bibliografía.

15 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., fol. 557.

16 *Ibid.*, núm. 836.

Frei Martín Sarmiento. Gravado de Francisco Muntaner sobre debuxo de José Vicente Cousiño.

números son preocupantes. Meijide Pardo, o principal estudioso da emigración galega intrapeninsular do século XVIII, recolle unha cita de Cornide que calculara en máis de 25.000 galegos os que saían cada ano da súa terra e engade unha estimación da Xunta do Reino que indica que, no período comprendido entre o 1750 e o 1787, Galicia experimentou unha mingua numérica de 400.000 individuos. Chega Meijide deste xeito á conclusión de que Galicia perdía anualmente ó redor de 100.000 unidades humanas¹⁷.

A emigración temporal era a máis importante. Feijoo escribe sobre “las tropas de gallegos que van a Castilla a la siega”¹⁸ e Sarmiento, o seu discípulo predilecto, denuncia que pasan a milleiros a Portugal, ou a Castela, ou bótanse á mendicidade ostiaria, ou van para Madrid a facer de cocheiros, lacaios, *silleteros*, faroleiros, compradores, etc. só por comer pan branco e beber viño tinto. “Y lo que causa admiración, para que los señores tengan asalariado un papillotero que los peine y aliñe: ¿quién debe esperar, que estos, que por miseria han huído del arado, vuelvan a este penoso trabajo, para no comer?”¹⁹. A pegada deste éxodo rural maniféstase de maneira distinta no

territorio; presenta unha incidencia maior nas terras do interior nas que tamén se rexistra unha importante emigración feminina cara a Portugal e cara a Castela²⁰. Sarmiento escribe a este respecto: “El año de 725 ya en Galicia no se hallaba mozuelo que pudiese servir, ni un mozón que pudiera servir de jornalero, porque de quince años para arriba todos se pasan a Portugal. De este modo aún siendo Galicia tan fecunda en gente, en especial en las costas marítimas, ya en estas cada día crece el número de mugeres y se minora el de hombres. A una mozona de puerto de mar oí disculparse de no estar ya casada porque en su pueblo había 300 mozas casaderas y que solo había siete hombres, y esos marineros en estado de casarse. Pero tierra adentro de Galicia es más visible la disminución de hombres y aún de mugeres, por las cercanías de Portugal y Castilla”²¹.

O éxodo rural agrávase aínda máis pola incorporación forzosa de moitos labregos da beiramar á matrícula do mar, requirida pola agresiva política exterior dos borbóns españois. “No hay nación —escribe Sarmiento²²— de la cual salgan tantos rústicos para la marina y las guerras como salen de Galicia. El solo distrito de Pontevedra

17 Meijide Pardo, *La emigración gallega intrapeninsular en el siglo XVIII*, Madrid, 1960, p. 57.

18 Feijoo, *Teatro Crítico Universal*, Madrid, 1781, p. 94.

19 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., fol. 555-556.

20 Rodríguez Galdo, “Poboación e agricultura en Galicia”, cit., p. 69.

21 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., fol. 557-558.

22 *Ibid.*, fol. 329.

(es verdad que es el mayor) tiene actualmente en el servicio de la marina cerca de cuatro mil marineros y aún le quedan más de tres mil matriculados. Ese mismo distrito, reducido a ocho o nueve leguas en cuadro, contribuye al rey con uno de los seis regimientos de milicias que tiene Galicia. Son poquísimos los de esos rústicos, que sirven al rey por mar y por tierra, que sepan leer, escribir y contar, y así jamás pasan de Juan Soldado y de Juan Matalote”.

O mesmo Sarmiento fálanos a mediados do século dezaoitto da existencia dunha corrente ultramarina de galegos con destino ós territorios do Río da Prata²³, que será a meta privilexiada da emigración dirixida pola Coroa española cara a América nesta época²⁴. Con todo, foi o ilustrado coruñés José Cornide quen máis se distinguiu en

Galicia en favor da emigración e da colonización a América²⁵, da que constata a existencia de numerosos retornados que “se distinguen por sus caudales”²⁶. O certo é que, malia as teóricas vantaxes ofrecidas ós campesiños, en Galicia non se obtivo a cota de emigrantes desexada polo Goberno e a súa resposta foi moi débil. As políticas de colonización das colonias vinculadas ó reformismo borbónico podemos dicir que fracasaron en Galicia, non, sen embargo, a emigración libre a América, que co paso do tempo se converterá nun fenómeno social e económico definitorio da vida galega durante o século XIX e boa parte do XX²⁷ xa que, sen dúbida, as remesas dos emigrantes desempeñarán un papel preponderante no cambio das titulacións dominicais das anquilosadas estruturas agrarias²⁸.

23 Parafraseando un texto de Sarmiento, datado en 1757, escribe Filgueira Valverde: “hace más de treinta años los emigrantes han comenzado a atravesar los mares en los pataches de Alzaibar y eran y están ya trabajando en grupos familiares, en los primeros asentamientos del Plata” [Cfr. *Fray Martín Sarmiento. El último cronista de Indias*, Pontevedra, 1972, p. 18]. O traballo reflicte como o P. Sarmiento aceptou o cargo de cronista de Indias por obrigación, preocupándose especialmente da saída de emigrantes de Galicia e do problema que constitúe o feito emigratorio.

24 Como apunta Losada Álvarez, “Durante o século XVIII, a administración borbónica tivo que enfrentarse ó grave problema da defensa e necesaria colonización dos países da Prata tanto polos ataques que sufrían desde as colonias portuguesas como polos efectos do corsarismo francés e inglés. O mellor exemplo destas políticas foi o Proxecto de Inmigración de Familias á Patagonia no último cuarto de século. A primeira expedición foi organizada por unha Real Cédula de 1725 para remitir a Bos Aires, cincuenta familias, vintecinco delas de Galicia e as restantes de Canarias, pero a pesar de que o gobernador difundía a oferta, a resposta galega foi nula e a expedición compúxose unicamente de canarios” (Cfr. “A nova percepción do mundo colonial. As colonias americanas no século XVIII galego: comercio colonial e expedicións colonizadoras”, *AS*, I, p. 352 e ss.).

25 Publicou unha obra titulada *Observaciones sobre el establecimiento de colonias en las provincias de Río de Plata, Paraguay y Tucumán*, A Coruña, 1778.

26 *Ibid.*, pto. 13 “[...] no salen los gallegos olvidados de si mismos, ni de la patria, porque además de llevar a sus mulas, los jamones, el tocino, la manteca, los gorros, las calcetas, los lienzos y otros géneros [...] se restituyen con sus caudales, que aunque cortos en particular, facilitan la convivencia general del reino”.

27 Losada Álvarez, “A nova percepción do mundo colonial”, cit., p. 355.

28 Sobre o papel da emigración na formación dos patrimonios campesiños, pode verse Rodríguez Ennes, *Aproximación a la Historia...*, cit., pp. 173-181.

II. CRÍTICA ÓS MODOS DE VINCULACIÓN DA TERRA

II.1. A MESTA

Para Sarmiento, unha das causas principais do multiseccular atraso hispánico radica na existencia da Mesta, á que fai responsable da “enorme desigualdad que se tolera en la jerarquía de los que habitan en España, puesto que hace que prevalezcan unos pocos infinitos sobre unos mejores infinitos muchos”²⁹. Como é coñecido, a agricultura do Antigo Réxime arrastraba unha serie de lastres, atrancos que os máis conspicuos ilustrados propuxeron eliminar. Entre estes atrancos ó progreso económico e social, ocupaban un lugar primixenio en gran parte do país as leis que protexeran o desenvolvemento da Mesta e coas que, ó seu abeiro, se prohibiron cavar baldíos e montes sub-

traéndolle inxentes cantidades de terra ó cultivo en beneficio da gandería³⁰.

A conxuntura agrícola castelá afundiuse catastróficamente no século XIV debido á meteoroloxía adversa, ó desastre das guerras civís castelás e, sobre todo, ó ser azoutado o reino pola peste negra. As orixes do esplendor lanar foron relacionadas con esta gran praga³¹. O despoboamento do territorio castelán propiciará desde o ano 1348 un enorme incremento das cabezas de gando, o que por outra parte coincidiu co apuro económico de Pedro I quen, para remedia-la situación, tivo que protexe-la gandería como fonte de ingresos fiscais. Xorde así unha caste de gandeiros privilexiados con ovellas que podían transhumar por vieiros abertos a través de campos de cultivo, e danaron gravemente a economía agraria. De todo isto era plenamente consciente Sarmiento que tamén neste punto se anticipa, cunha admirable presciencia,

29 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., núm. 759.

30 *Id.*, por todos, Klein, *La Mesta. Estudio de la Historia económica española*, 2, Madrid, 1981. Como observou Escudero, *Curso de Historia del Derecho*, 2, Madrid, 1995, p. 333: “El libro de Klein fue traducido al castellano en 1936. Transcurrido ya más de medio siglo desde la edición original, no pocas de sus interpretaciones han sido superadas o matizadas por la investigación ulterior. Sigue siendo no obstante, en la historiografía referente a estos problemas, un hito fundamental”. Para unha revisión da obra de Klein, baixo unha perspectiva actual, *cfr.* Bishko, “Sesenta años después: La Mesta de Julius Klein a la luz de la investigación subsiguiente”, *Historia, Instituciones Documentos*, 8, 1982, pp. 9-57.

31 Valdeón, “La muerte negra en la Península” e “El impacto de la peste”, *Historia*, 16, 56, 1980, pp. 60-66 e 67-71. A peste negra foi a gran praga dunha Idade Media abondosa en enfermidades epidémicas. Xurdiu na colonia xenovesa de Caífa (Crimea), acosada por un exército mongol que contraeu a enfermidade e que llela contaxiou ós aseidiados. Transmitida por mariños xenoveses, a peste chegou a Constantinopla e en 1347 a Italia. Ó ano seguinte propágase a Francia e ós territorios da Coroa de Aragón. En 1349 estendeuse a Inglaterra e en 1350 azoutaba os reinos ibéricos occidentais. Ó se transmitir tamén cara ó val do Danubio e Escandinavia, chegou un momento en que toda Europa e mailo Oriente Próximo padecían os efectos da enfermidade. O grande azoute da peste negra nas súas diversas formas —bubónica, pulmonar ou septicémica— tivo carácter xeral na metade do século XIV, e dela fíxose eco Boccaccio na introducción ó *Decamerón*. Nos anos seguintes houbo outras vagas da enfermidade pero xa de alcance máis restrinxido.

á moderna historiografía. Así, o 13 de setembro do 1765, nunha carta dirixida ó Duque de Medina-Sidonia, escribía que “la existencia de la Mesta es peor que los efectos de la peste del siglo XIV pues la peste duró algunos años, pero la desidia pasa de 400 años que dura. A esta peste y desidia debe su origen la Mesta, impidiendo que cada uno cierre su hacienda contra todo el Derecho Natural, Romano y del País”.

A zona occidental de Castela a Vella, na que a pobreza do solo a facía máis axeitada para o pastoreo que para a agricultura, era a zona típica do gando transhumante e das aldeas baleiras³². Moitos dos grandes propietarios de ovellas vivían lonxe dos seus rabaños. O catastro de Ensenada puxo de relevo que 33 habitantes de Madrid eran propietarios de 506.000 ovellas e había entre eles algúns aristócratas ben coñecidos –o duque do Infantado (36.000), o duque de Alburquerque (26.000) e o duque de Béjar (18.000)–, así como numerosos membros da xente do común e mais dos mosteiros. En definitiva, un grupo de propietarios absentistas de ovellas que obtiñan beneficios dos rabaños e dos pastores

das terras altas castelás para gastalos noutras partes³³. Por suposto, había tamén propietarios residentes e por baixo deles os máis pequenos e pobres montañeses, propietarios de 100 a 200 ovellas, a penas o suficiente para lles permitiren subsistir ou non quedaren incluídos entre os pastores asalariados, que levaban unha vida miserable. Este era o destino da maior parte da poboación das serras de Soria e Burgos e de moitas aldeas de Ávila, Segovia e León. Os gandos transhumantes conseguían os seus pastos de inverno en Estremadura e na Mancha pero, tamén alí, os propietarios das devesas non residían nesas provincias senón en Madrid ou nas cidades de Castela a Vella e, igualmente neste caso, os beneficios do pastoreo non revertían nas economías e comunidades locais.

A pesar dos nacentes intereses agrícolas, a Mesta, asociación de propietarios de rabaños de ovellas, continuou a ser un poderoso grupo de presión³⁴ e o pastoreo, lonxe de declinar, acadou o seu cénit no século XVIII. O número de ovellas transhumantes incrementouse de 2 millóns no ano 1700 a 5 millóns en 1780, como consecuencia

32 Townsend, *A Journy throug Spain in the Years 1786-1787*, Londres, 1792², II, pp. 87-88, en García Mercadal, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, Madrid, 1962, 3, p. 645 e ss.

33 Domínguez Ortiz, *Sociedad y estado en el siglo XVIII español*, Barcelona, 1988.

34 Darlymple, *Travels through Spain and Portugal in 1774*, Londres, 1777, p. 40, relátanos que na Mancha a aldea de El Viso era propiedade do marqués de Santa Cruz, que posuía alí un pazo: “El posadero me informó de que cada año acudían allí en busca de comida numerosos rebaños de ovejas de alta calidad: de que don Luis, el hermano del rey, y el príncipe Maserano poseen extensiones de tierra en torno a la aldea, que arriendan a los pastores que llegan aquí desde zonas septentrionales del reino con sus rebaños”. Sobre as impresións do propio Darlymple acerca dos segadores galegos emigrados temporalmente a Castela, *cf.* González Reboredo, “A emigración galega e outros temas nun viaxeiro inglés do século XVIII”, *Grial*, 39, 1973, p. 75 e ss.

da demanda de ovella meiriña no estranxeiro e gracias ós baixos custos de produción, vantaxe que proviña da posición privilexiada da Mesta en España³⁵. Só a partir do 1760, cando o incremento da poboación, a extensión da terra cultivable e maila elevación do prezo dos cereais inclinou a balanza cara á produción cerealística, o sector gandeiro comezou a verse en dificultades. Pero en Castela, tanto a agricultura coma o pastoreo acadaron os seus límites de expansión na segunda metade do século XVII. A concentración da terra, os escasos beneficios para os agricultores, a extracción de recursos para investilos noutras actividades, en lugar de na propia agricultura, foron factores que influíron para lle pecha-la porta á modernidade. Pola súa parte, Estremadura, provincia que gozaba de escasas vantaxes iniciais, verase afectada ademais pola dobre carga que supoñían os señores absentistas e maila existencia de rabaños de ovelas.

Sarmiento calcula a devastación da Mesta en termos de habitantes³⁶ —“población que es el alma de un estado si se hace guerra a la ociosidad”— que mide, axudándose de Uztáriz³⁷ —tamén coñecía a Zavala³⁸—, en 60.000 veciños na Estremadura que hai que comparar cos 250.000 que posúe Galicia. Aínda máis, sen Mesta, Estremadura chegaría ata os 500.000 veciños. Se medimos en gandería o resultado sería tamén espectacular: “En cuanto a ganado, más alimenta Galicia que la Extremadura. Los pequeños rebaños son mejores que los grandes”. As recomendacións intervencionistas finais falan por si soas: “Exceptuando algunos bosques para la diversión de las personas reales, todo lo demás de España se debe cultivar como en tiempo de Tertuliano. Que cada labrador tenga cerrada su hacienda. Que se le señale la tierra que cultive, ni tanta más, ni tanta menos. Que se le señale tal número de ganado que debe criar, ni tanto más, ni tanto

35 García Sanz, “El interior peninsular en el siglo XVIII: un crecimiento moderado y tradicional”, en *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Barcelona, 1985, pp. 654-655.

36 Sarmiento, *Epistolario*, cit., carta núm. 175, p. 413 e ss.

37 Uztáriz foi o principal inspirador da política económica de Felipe V. En 1724 publicou *Teoría y práctica de comercio y marina*, reeditada en 1757 (esta é a edición que cita Sarmiento nos parágrafos 654, 655, 725 e 733 da súa *Obra de Seiscientos Sesenta Pliegos*). Trátase dun libro que articula por primeira vez en España un sistema económico e que fai del un dos primeiros representantes do mercantilismo. Aínda que pouco ordenada e reiterativa, a *Teoría* é un elemento esencial para coñecer-la política económica da España de Felipe V. Dividida en 107 capítulos, a obra pode ser considerada como un manifesto mercantilista: avoga por unha política populista, esencial para o necesario crecemento do comercio, para o que propón unha serie de reformas tomadas doutros países europeos —Gran Bretaña, Francia e os Países Baixos. [Sobre Uztáriz, *vid.*, entre outros, Codonet, *Les faits et la doctrine économique en Espagne sous Philippe V. Jerónimo de Uztáriz (1670-1732)* (Burdeos, 1919); Bitar, *Economistas españoles del siglo XVIII* (Madrid, 1968); Domínguez Ortiz, *Hechos y figuras del siglo XVIII español* (Madrid, 1987)].

38 Miguel de Zabala y Auñón é autor dunha *Representación a Felipe V (1732, reeditada en 1748)* na que propugna a supresión das rendas provinciais e a implantación do catastro en toda España. Fai referencia á necesidade de incrementar-la agricultura e é básica a súa descrición da Estremadura do momento, que é a que tivo en conta Sarmiento na *Carta* que comentamos.

menos. Que los labradores formen un cuerpo y formen sus leyes, pues los mesteros hicieron las suyas, que Carlos V confirmó el año de 1544”³⁹.

“El modo de irse aumentando la población y la Agricultura consiste en que se cierren las tierras de un modo o de otro”, aínda que estes pechamentos deberían facerse co máximo de racionalidade. E posto que Sarmiento tiña posta a súa mente nas terras de Castela, o modelo de colonización que propón amosa ás claras a súa concepción do poboamento rural e da explotación agraria⁴⁰.

As recomendacións sarmientanas foron recollidas polo seu amigo e compañeiro de faladoiros Campomanes, quen defendeu a promulgación dunha lei agraria que lles dese ás aldeas dereito de cultivo da terra e dereitos exclusi-

vos para cercala, sen a intervención da Mesta “cuyos odiosos privilegios son una de las causas radicales que estorbaban el mayor adelantamiento de la agricultura”⁴¹. Sen dúbida, Campomanes triunfou na batalla das ideas pero foi derrotado polos intereses creados e así os privilexios sobreviviron nas filas da Mesta. Non hai probas de que en 1786 a Mesta perdesse o seu dereito de posesión, que lle permitía empregar a perpetuidade e cunha renda fixa calquera terra que empregase como paso algunha vez⁴². As ovellas e maillos recursos de la deste sector eran demasiado importantes para ceder e demasiado estreitamente vinculados con poderosos intereses sociais como para que fose posible atacalos de fronte. Polo tanto, as medidas de reforma tenderon a ser moi escasas e, o que é peor, chegaron demasiado tarde⁴³.

39 Desde comezos do século XVI a posición privilexiada da Mesta garda unha relación directa coas incesantes peticións de subsidios realizadas por Carlos V, especialmente desde o ano 1525 cando a ratificación das súas prerrogativas converteu a axuda que lle prestaba á Coroa nunha especie de crédito aberto e permanente [Cfr. Lynch, *Los Austrias (1516-1598)*, trad. esp. Juan Faci, *Historia de España*, Barcelona, 1991, p. 141].

40 Propón Sarmiento que “los que tienen directo dominio de muchas espaciosas tierras, las redugesen a colonias [...]. El terreno debería ir repartido en “caserías” iguales entre todos los vecinos y si no alcanzan los vecinos para tantas que se armen Matrimonios entre Hombres y Mujeres de los Lugares, inmediatos prefiriendo a los Pobres y haciendo la repartición de caserías por suertes” (*Obra de Seiscientos Sesenta...*, fols. 251 e 243). Insiste o autor en “La indispensable condición de que no ha de tener más Tierra, que la que un solo labrador, con un mozo, pudiese trabajar en un año. En esta ideal Colonia, ni ha de haber pobres, ni ricos, en quanto a tierra, sino en quanto a la mayor y menor industria, y en quanto al mejor o peor cultivo” (*Ibid.* fol. 244). Sobre estes fragmentos sarmientanos, *vid.* Dopico, *A Ilustración e a sociedade galega*, Vigo, 1978, p. 108 e ss.

41 Citado por Rodríguez Díaz, *Reforma e Ilustración en la España del siglo XVIII. Pedro Rodríguez Campomanes*, Madrid, 1976, p. 116.

42 Mikun, *La Mesta en XVIIIª siècle: Étude d'Histoire Sociale et économique de l'Espagne au XVIIIª siècle*, Budapest, 1983, *passim*.

43 As medidas liberalizadoras da agricultura non chegaron ata ben entrado o século XIX. Un decreto do 8 de xuño do 1813 estableceu a liberdade de pechamento e arrendamento de terras. A prohibición de cavar baldíos e montes foi abolida en 1812, restaurada por Fernando VII en 1814 e abolida de novo en 1836. Por esas datas, en concreto en 1839, dictanse tamén disposicións contrarias á subtracción de terras ó cultivo en beneficio da Mesta.

II.2. FOROS

A duración dos contratos forais, por mor da facilidade de renovación, era o suficientemente longa como para presentar problemas tanto xurídicos como económicos e sociais. A práctica do subforo foi unha consecuencia da dilatada vixencia dos foros e isto provocaba a aparición dos intermediarios ou señores medianeiros ós que ía parar unha parte cada vez máis cuantitativa do excedente agrario⁴⁴. ¿Quen constituía este grupo de señores medianeiros? Sabemos que desde o século XVI vai ter lugar unha certa perda de control dos mosteiros e cabidos sobre as súas propiedades —as máis delas dispersas e afastadas da casa matriz— e unha cesión daquelas a representantes do poder local, que si lles poden asegurar un control efectivo⁴⁵. Antigas familias fidalgas, funcionarios da administración real, cóngos, administradores da nobreza laica... van ir acaparando terras para, á súa vez, aforalas e erguerse mesmo co dereito da percepción das rendas xurisdiccionais⁴⁶.

Por outra banda, tendo en conta que a sustentación das casas monásticas proviña dos coutos onde estaban situados os mosteiros, directamente explotados polos monxes, o produto dos montes e os servizos e demais obrigas contraídas tiñan frecuentemente un significado simbólico. Así resulta que os mosteiros podían, a un tempo, ser titulares dunha extensa propiedade monástica e, sen embargo, viviren na máis crasa indixencia. E é que as cifras existentes demostran, sen ningún xénero de dúbidas, que os ingresos que perciben os sucesivos beneficiarios superan amplamente os do propietario inicial⁴⁷.

Os propietarios son conscientes, pola súa banda, de que neste gravame a parte do león a levaban os intermediarios e arremeten con inusitada dureza dialéctica contra ese estado de cousas. Feijoo fai mofa dos señores medianeiros nestes termos: “¿Qué caso puedo yo hacer de unos nobles Fantasmones que nada hacen toda la vida, sino pasear calles, avultar carrillos y comer la hacienda, que les dexaron sus

44 Gerardo Doval [*Los foros en Galicia*, A Coruña, 1926, p. 5] ve desta maneira a orixe e mailos problemas que presenta o subforo: “[...] merced a él surge el parásito de la tierra, porque situado el cesionario de estas extensiones abadales en igual situación que el señor feudal dueño de la tierra, en la imposibilidad de hacer productiva aquella y siendo módico el tributo exigido por abadías y monasterios, cede a su vez el suelo en subforo a los colonos, actuando sobre éstos, sin ser dueño, en igual forma que lo hace el señor directo, de las extensiones territoriales que cede en foro”.

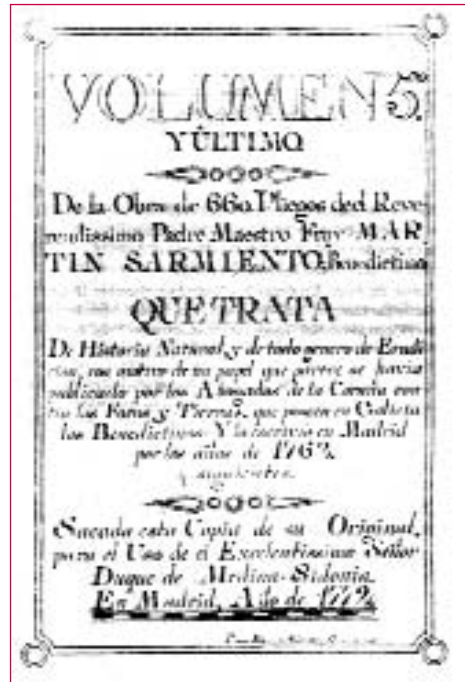
45 Rodríguez Galdo, *Señores y campesinos en Galicia. Siglos XIV-XVI*, Santiago, 1976, pp. 268-269.

46 Dopico, *A Ilustración*, cit., p. 207.

47 A sobrecarga do beneficio do intermediario chega a ser algunhas veces mostruosa superando o 1000% ou o 2000%. Exemplos concretos en Baudilio Barreiro, *La jurisdicción de Xallas en el siglo XVIII, población, sociedad y economía* (Santiago de Compostela, 1977), p. 482 e ss. Máis recentemente en Presedo Gamazo, *Os devanceiros dos pazos*, Santiago, 1997, p. 44.

Mayores?"⁴⁸ Sarmiento escribe a súa xigantesca *Obra de Seiscientos Sesenta Pliegos* precisamente para defende-los dereitos dominicais da súa Orde monástica sobre as terras aforadas. Na súa opinión, o progresivo empeoramento da situación campesiña débese a que “entre el labrador y el directo dominio, se mete una rastra de chamarileros, que todos quieren comer y triunfar, a costa del sudor del pobre”⁴⁹. Os abusos dos fidalgos subforantes tentan arremedar en todo o modelo de comportamento señorial, repetindo sobradamente a conducta e mailas arbitrariedades da antiga aristocracia. De aí que, como moi ben di González Beramendi, os principios ilustrados non se aplican con neutralidade senón que se articulan, na ideoloxía política de Sarmiento, cunha concepción da historia e da sociedade ideal na que desempeña un papel decisivo a pertenza de Sarmiento a unha fracción moi concreta da clase dominante na sociedade galega: o clero regular⁵⁰. Este carácter antifidalgo militante queda patente na súa acerba crítica ás reformas patrocinadas pola Coroa e secundadas por estes fidalgos *parvenus*:

El pernicioso abuso que hay en Galicia, de que entre el colono y el señor se entremeta una renta de ociosos,

Portada do Volumen 5º e último de la Obra de 660 Pliegos del Reverendísimo Padre Maestro Fray Martin Sarmiento firmada por Salanova. Museo de Pontevedra.

que quieren comer sin trabajar, oprimiendo *in quadruplum* al pobre labrador. Poca tierra, muchas e portables cargas y no comer ni vestir son los tres elementos del abrazo de la Agricultura ¿y quien dirá que

48 Feijoo, *Teatro Crítico Universal*, cit., IV, p. 450.

49 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta pliegos...*, cit., fol. 348. *Vid.* a n. 9.

50 González Beramendi, “Sociedade, nación e Política en Sarmiento e nos ilustrados galegos”, *AS*, cit., I, p. 227, onde engade: “xa é significativo dabondo que o seu principal escrito de indole socioeconómica, a *Obra de 660 pliegos* [...], recoñeza no seu longo título que foi redactado con motivo da batalla entre o clero regular e a fidalguía polo reparatamento da renda foral”.

esos tres elementos son gustoso atractivo para que se promueva? Para proyectos de agricultura no se deben consultar hombres de pluma, ni de espada, ni de talego Real, o de los que manipulan la Hacienda del Rey, sino Hombre de Arado, de Azadón y de Hoz⁵¹.

O polígrafo beneditino, con retranqueiro amargor, critica aqueles que fixeran da explotación sistemática do subforante un medio de vida e acúsaos de “harpías que comían, bebían, bestían y triunfaban a costa del sudor de los otros colonos y de la connivencia de la Religión”⁵². De aí que unha das primeiras medidas que propón tomar sexa “libertar a los labradores de las tiranías y vejaciones que les hacen los que no tienen dominio directo alguno”⁵³, devolvendo o sistema foral á súa prístina pureza medieval, ou sexa, ó binomio simple dominio directo (señores)–dominio útil (campesiños), “honrada jerarquía que debía preservar para siempre”⁵⁴. Con todo, debemos subliñar que as consecuencias deste fenómeno, lonxe de ser exclusivas de Galicia, se repetían por igual en Europa, onde a

transformación da terra en mercadoría corría parella coa indiferencia cara ás condicións de vida do colono e coa subordinación de calquera consideración humana ó imperativo económico⁵⁵.

II.3. MORGADOS

Cómpre finalmente, referírmolos, sequera sexa dunha maneira breve, á outra modalidade de amortización da terra: os morgados. Como se sabe, é un sistema de sucesión preferente e de transmisión hereditaria de tipo vincular que serve para asegura-la autonomía e o engrandecemento dunha liñaxe nobiliaria. Trátase dunha estratexia sucesorio-hereditaria que, ademais de coida-la troncalidade da estirpe, procuraba evitar tamén a dispersión tanto do capital simbólico —apelidos, armas, títulos e pazo vinculado á súa orixe— como dos dominios señoriais acumulados⁵⁶. Os economistas do século XVIII criticaron enerxicamente esta práctica de vinculación porque creaba unha clase numerosa de ociosos e impedía que a terra se negociase, degradando ademais o privilexio

51 *Ibid.*, fol. 651. Sobre este texto sarmientano, *vid.* González Beramendi, *Ibid.*, p. 277. Con razón apunta Ramón Villares que “o utopismo de Sarmiento de crer, ó modo de Campomanes, nunha ‘república de labradores’, non lle permitía ver que non era posible volver ó principio por él querido: aquel no que só houbo no mundo agrario oratores e labradores” (*cfr.* “A provisión de 1763, revisitada”, *AS*, cit., I, p. 222).

52 *Ibid.*, fol. 615.

53 *Ibid.*, fol. 589.

54 *Ibid.*, fol. 651.

55 Sobre as relacións de dependencia na Escocia deste período, *vid.*, Hobsbawn, “Capitalisme et agriculture: les réformateurs écossais dans le XVIII siècle”, *Annales*, 3, 1978, p. 586 e ss.

56 Clavero, *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla (1369-1836)*, Madrid, 1974, p. 32.

da nobreza⁵⁷. A medida que a poboación medraba no Século das Luces e o valor dos produtos agrícolas aumentaba, a demanda das terras de labranza incrementábase en correspondencia. Os ilustrados lamentaban a escaseza de terra laborable causada pola multiplicación dos morgados e das mans mortas. Sarmiento, tan sensible ós problemas do seu tempo, non podía deixar de sumarse a este coro de voces. “La verdadera causa del atraso de la población consiste —entre las causas ya apuntadas— en la manía de que cualquiera puede fundar mayorazgos...; un mayorazgo sólo alimenta tres personas en cien años, pues todos los demás descendientes no tienen qué comer y se malogran otros tantos matrimonios. El sexto eslabón consiste en la unión de muchos mayorazgos en uno y todos en una sola cabeza, lo cual —di— equivale a la destrucción de un pueblo. La mujer que se quiere casar —prosegue— busca, no segundones, sino mayorazgos. Lo mismo el hombre, busca mayorazgas, no segundonas. De ahí el que tantos y tantas se queden en toda su vida para tíos y para tías”⁵⁸. Engade logo que os que teñen varios fillos e un morgado invisible “persua-

den a sus hijos de la excelencia del celibato y recurren a la Iglesia para que se los sustente y que sólo el primero se coma todo sin partir con sus hermanos” e conclúe dicindo: “La población y agricultura piden que se multiplique la gente, que todos tengan que comer según su estado y trabajo de las tierras y que no haya palmo de tierra en España que, a fuerza de cultivo, no sea útil a todos los vivos”⁵⁹.

Con todo, malia as duras críticas que acabamos de constatar, Sarmiento non pode oculta-la particular posición que ocupa como membro do privilexiado estamento ó que pertence. Non predica, pois, a eliminación sen máis de tódolos morgados. Admite os da “Iglesia y el de los Reyes que son antiquísimos. Y en cuanto a los de nueva invención, los de grandes”⁶⁰, é dicir, os da alta nobreza, e só denuncia aqueles que xulga indebidamente aceptados nos estamentos privilexiados. Con razón observa González Beramendi que “polo tanto, aplica selectivamente a contraposición ilustrada utilidade versus ociosidade en función duns intereses de clase moi concretos. En ningún momento pensa que os señores do directo —laicos ou eclesiásticos— poi-

57 Neste sentido, Herr, *España y la revolución del siglo XVIII*, Madrid, 1988, p. 79. observa que, a finais do século XVIII, preto de medio millón de españois se dician nobres. En Francia, con ter máis do dobre de poboación ca España, moitos menos cidadáns reclamaban este dereito. Segundo o censo do 1787, había 480.589 fidalgos e nobres. Para Georges Lefebure, *The Coming of the French Revolution* (Princeton, 1947) p. 7, Francia non tiña máis de 400.000 nobres pouco antes da Revolución.

58 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., fol. 657.

59 *Ibid.*, fol. 659.

60 *Ibid.*

dan ser tan ociosos ou nocivos para o progreso como os fidalgos medianeiros”⁶¹. En resumo, Sarmiento ten unha visión da sociedade na que se decanta en favor da alta aristocracia e en favor do pobo e revela un menor apego polos grupos sociais intermedios⁶². Unha visión arandiana que ten un punto clave na defensa dos beneditinos como grandes propietarios.

III. A REFORMA TRIBUTARIA

Tres foron as características principais da Facenda do Antigo Réxime. En primeiro lugar, a súa diversidade, dado que cada un dos antigos reinos mantivo un réxime propio. En segundo lugar, o recoñecemento, xunto ó sistema fiscal ordinario, doutro singular e máis beneficioso para as clases sociais privilexiadas. Finalmente, a plétora de figuras impositivas novas ou herdadas da época anterior, que coexisten e se multiplican para lles facer fronte ás necesidades dun Estado hexemónico e

por isto sometido a cuantiosos dispendios. A todo isto cómpre engadi-lo protagonismo de Castela no sustento da monarquía, as secuelas do fluxo de metais a ultramar e a configuración, en fin, do peculiar réxime financeiro das Indias⁶³.

Moitos contemporáneos achacábanlles ós impostos se-la causa do despoboamento e do desalento dos labradores, a clase máis numerosa entre a poboación de España. Segundo Uztáriz, abafaban co seu peso desproporcionado ás provincias máis despoboadas. O Concello de Tui (no 1759) ou o Concello da Coruña (no 1763) quéixanse da excesiva presión tributaria sobre o campo⁶⁴. O informe do marqués de Croix —á vez capitán xeral de Galicia— amosa cómo o éxodo cara ás cidades aumenta as cargas tributarias e outras que pesan sobre os agricultores⁶⁵. Ó examina-lo expediente da Lei agraria, a Sociedade de Amigos do País de Madrid sinala o exceso de tributos e a súa forma de exacción como causas da decadencia da agricultura en

61 González Beramendi, “Sociedad, nación e política”, cit., pp. 277-278, onde engade: “Pero a crítica non fica aí. Partindo da proposta central da eliminación da fidalguía, Sarmiento vai aplicando a súa particular rebola do útil/nocivo ó resto dos grupos sociais con resultados que concordan sempre co mesmo principio xeral: é útil o que permite retornar a unha situación feudal mitificada e nocivo todo o que supón un atranco para ese retorno”.

62 Necesitaría tamén un estudio máis fondo o determinar se a crítica desta clase media revela en Sarmiento maior apego á alta aristocracia ou ás clases desfavorecidas do pobo. Os seus ataques contra a dubidosa nobreza dalgúns titulares de morgados, descendentes de criados ou de colonos dos mosteiros, podíase inspirar nos prexuízos da aristocracia de rancio avoengo, malia as súas orixes familiares máis ben modestas.

63 *Vid.*, sobre todo, Artola, *La Hacienda del Antiguo Régimen*, Madrid, 1982. Tamén, Lasarte, *Economía y Hacienda al final del Antiguo Régimen*, Madrid, 1976.

64 Meijide Pardo, *La emigración gallega*, cit., pp. 12, 21 e 35-39.

65 O texto completo do informe pode verse en Dubuis, “En torno a unas reflexiones”, cit., p. 138.

España⁶⁶. “Otros atribuyen ese atraso (de la población) a los muchos tributos reales con que están cargados los labradores” —observa Sarmiento⁶⁷. “Algo creí yo de eso antes que quisiese averiguarlo. Al presente, estoy en el fijo dictamen de que esa causa es muy débil. No están gravados del Rey, sino de los infinitos intermedios, sacaliñas, sacamantas, sacatrapos y sacabocados que quieren ser reyes”. Uns duros e orixinais adxectivos que se corresponden coa estimación cuantitativa que presenta en referencia ás rendas provinciais:

Pagó Galicia 20
Entraron en Cajas Reales 4
Luego se estafaron 16⁶⁸

De aí que trate de imaxinar un sistema de imposto máis sinxelo que evite gravar os pobos coas ganancias dos recadadores⁶⁹. Con todo, a realidade contable amósanos que no transcurso do século XVIII a fiscalización real seguirá a ser —como o era antes— urbana e indirecta. Por iso as cantidades pagadas ó fisco real parecen moi

baixas no mundo rural, cando se comparan coas rendas forais e decimais; pero se a comparanza se fai no ámbito de todo o reino, a perspectiva muda bastante: nas diversas freguesías que foron obxecto de estudo, as alcabalas e centos, os millóns e mailo servicio poden non supoñer máis do 2 por cento do total das cargas aboadas polo campesiñado. Sen embargo, a mediados do XVIII o Reino de Galicia pagaba en concepto de rendas provinciais uns 7,8 millóns de reais, cantidade que ascendía do 50-60 por cento do que se satisfacía por foros. Con razón argúe Pegerto Saavedra á vista destes fríos, pero obxectivos, datos estatísticos⁷⁰ que, a pesar de non seren insignificantes as cantidades aboadas ó fisco real, non se pode dicir que Galicia, con relación a outras provincias da Coroa de Castela, estivese moi sobrecargada. Galicia pagaba un 7 por cento do total das rendas provinciais coas que se contribuía á Coroa de Castela, pero a súa poboación era o 19 por cento e o seu produto agrícola e gandeiro o 9,3 por cento.

66 Cfr. Anes, “El informe sobre Ley agraria y la Real Sociedad Económica de Amigos del País”, en *Economía e Ilustración de la España del siglo XVIII*, Barcelona, 1969, pp. 119 e 133-135.

67 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., núm. 739.

68 *Ibid.*, núm. 493.

69 Dividindo o rédito que procuran para a Facenda Real as sete rendas provinciais de Galicia, isto é, 5.163.160 reais de vellón, polo total de veciños que se lles atribúe máis ou menos arbitrariamente, é dicir, 252.000, o noso autor calcula en 20 reais o imposto que tería que pagar cada veciño. Resalta as vantaxes do sistema con expresivas frases: “¿Quién dirá que solos veinte reales de vellón no es una moderada contribución? ¿Quién vecino gallego, por pobre que sea, no podrá pagar al cabo del año veinte reales?” (cfr. *ibid.*, núm. 749).

70 Pegerto Saavedra, “Fiscalidade real”, en *Galicia do Antigo Réxime. Economía e Sociedade*, III, Galicia, A Coruña, 1985, p. 459.

Como sucedera con anterioridade, a fiscalización real continuaba sendo ante todo urbana, penalizando as transaccións de produtos, en particular de comestibles, de aí que Galicia, cunha sociedade pouco urbanizada e composta sobre todo por pequenos campesiños, non contribuíse en proporción ó número de veciños que tiña. Como Sarmiento adoita enriquece-las súas reflexións coa evocación de casos particulares significativos, encontramos seus recordos de Galicia un exemplo penoso da inxustiza do sistema: “Soy testigo de una pobre mujer que vino a vender una cesta de ajos, que traía de cinco leguas de distancia, pagó al alcahalero un 25 por ciento: y ella me dijo que sólo había ganado un cuarto en toda la jornada. Dila un real de plata para que el diablo no se riyese de su trabajo”⁷¹.

Os numerosos defectos da Real Facenda levaban decenios, se non séculos, ocupando a especuladores e gobernantes. Desde o punto de vista castelán, semellaba unha anomalía clamorosa a subsistencia dun réxime

fiscal peculiar na Coroa de Aragón, mal interpretado desde Castela como omisión de auxilio tributario á Coroa⁷². Aproveitando a súa conquista dos reinos da Coroa de Aragón, Felipe V cancelou o seu particularismo impositivo e estableceu no 1716 en Cataluña un réxime de novo espírito e notable perfección técnica, o *catastro*, que se tivo como a novidade máis importante da historia tributaria do século XVIII. Mediante o catastro íase implantar unha contribución directa única, fundada na estatística de propiedades e de rendas de capital e de traballo. Así e todo, non convén esaxera-lo “mito do catastro”. Molas Ribalta⁷³ lembróuno-los seus puntos febles: non ter sido un imposto estritamente proporcional á riqueza por cousa da fixación da cota anual, a súa falta de transparencia na administración municipal e a rixidez, en fin, dunha cantidade que non será modificada ó longo do século, malia o incremento da riqueza do Principado. A estas e a outras imperfeccións do proceso catastral alude Sarmiento coa súa insuperable *vis* descriptiva⁷⁴, ó tempo que realiza unha serie de propostas de

71 Sarmiento, *Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., núm. 695.

72 Pedro Voltés, “Política Económica”, en *Historia de España* dirixida por Ramón Menéndez Pidal, XXXI, *La época de la Ilustración. El Estado y la cultura (1759-1808)*, Madrid, 1985, pp. 236-237.

73 Molas Ribalta, “Las finanzas públicas”, en *Ibid.*, XXIX, p. 223 e ss.

74 Sarmiento, en suma, non está en contra do *Catastro* senón contra a forma de facelo porque di: “antes que se pensara en la Única Contribución, había pensado yo en lo mismo, pero sin meterme con los individuos sino con las feligresías en general. Tenía borrageados ya diez pliegos. Jamás escribo sino como pienso. El método que me propuse era de que ni un maravedí había de gastar el Rey, ni los pueblos, ni los pobres. No había de meter mano en la ejecución sino el solo individuo cura de la feligresía. Antes de medio año estaría completo mi proyecto vastísimo. No se había de escribir medio ringlón superfluo. No había de gastar toda la felicidad sino un ochavo. No había de criarse cosa en España de la que no tuviesen en Madrid exacta e individual noticia los curiosos y los que quisieren saberlo. Sobre

reforma do método de enquisas ó que —desgraciadamente— non se lle fixo o menor caso⁷⁵. Ás 40 preguntas do cuestionario contrapoñía Sarmiento as 150 súas, sen ningún xénero de dúbidas moito máis importantes. Pedirá Fr. Martín que o interrogatorio o fixesen persoas cultas e non xentes pouco instruídas.

Tralo éxito deste imposto homoxéneo nos territorios orientais e singularmente do catastro en Cataluña, a cuestión que se presenta na Castela do século XVIII foi fundir as rendas pro-

vinciais nunha contribución única⁷⁶. O propio Sarmiento é un dos abandeirados que se inclúe nesta corrente de considerar-lo tipo impositivo único como a panacea financeira que podía resolver tódolos males⁷⁷, principalmente o dos abusivos recadadores⁷⁸ que tamén evoca León de Arroyal nas súas cartas ó conde de Lerena, cando escribe: “Los pueblos gimen bajo el peso de un ejército entero de empleados de la Real Hacienda, gente odiosa a todas las naciones del mundo”. Como se pode ver, Sarmiento dábase conta de que os atrancos ó benestar xeral e ó progreso

todo se formaría una individualísima razón y descripción de España, que hasta ahora no tiene nación alguna. Se agregaría una noticia de la Historia Natural, de las Antiguallas, de las Inscripciones y Santuarios de España de todos sus frutos” (*Obra de Seiscientos Sesenta...*, cit., núm. 498).

75 O gravoso interrogatorio pasou adiante e, sobre a súa utilidade, comenta: “Qué se ha sacado en limpio en embarrar tanto papel como decir que el año 1752 tenía Juan Gallego, entre jornalero y labrador, una mala choza, dos fanegas de tierra, diez árboles, una higuera, tres colmenas, tres ovejas, dos carneros, un cerdo, cinco gallinas, un gato y un canciño?... Y si el inventario que se hizo entonces de las miserias de un pobre gallego ya no podrá servir el año 63. Y si, como se dice, han de volver nuevos inventariadores a deshacer lo hecho, o comenzar de nuevo, tendremos nuevas estafas y extorsionar, dando todos los golpes en la herradura; y será indispensable que cada año se haga un nuevo inventario ¿Y ésto es para alivio de los pobres o para engordar holgazanes? Éstos harían lo mismo que los primeros. Alargar la cura, deteniéndose muchos días en los pueblos para comer, molestar y embarazar el trabajo de los labradores” (*Ibid.*, núms. 499-500).

76 Sobre esta cuestión, *vid.* Matilla Tascón, *La Única Contribución y el Catastro de Ensenada*, Madrid, 1947; Hernández Andreu, “Evolución histórica de la contribución directa en España desde 1700 a 1814”, en *Historia Económica de España*, Madrid, 1978, p. 127 e ss. Polo que se refire a Galicia, cómpre destacar: Pérez García, “Algunas reflexiones en torno a la utilización de los resúmenes generales de la única”, *CEG*, 21, 1979-80, pp. 117-166.

77 Para Frei Martín, o sistema impositivo perfecto é o que propón unha contribución impositiva igual para todos: “A Juan Labrador no le va ni le viene —di— que un cacique pague o no pague más que él. Eso toca al Rey. Al pobre, sólo le conviene no pagar sino un tributo muy moderado que no le embarace vivir aliviado. Usar de su industria en el comercio y verse libre de moscones y sacatrapos, y exento de extorsiones y de justicias... Y si el Rey quisiera aliviar más a los pobres, dentro de un mismo lugar, suba una tercera o cuarta parte a los que tienen un mayorazgo, y esa subida rebaje a los restantes que no tienen mayorazgos, y de ese modo habrá menos quejas” (*Cfr. Obra de Seiscientos Sesenta...*, núm. 754). Para Dubuis é curiosa a mestura dunha expresión culta —“usar de su industria en el comercio”— con termos familiares. Na súa opinión, tal vez corresponda a primeira a unha eventualidade aínda non realizada no mundo da poboación rural, e os segundos a unha realidade cotiá (*Cfr. “En torno a unas reflexiones”, cit.*, p. 140).

78 Hai que salientar que, para defende-los pobos das inxustizas e das arbitrariedades no reparto de impostos, Sarmiento imaxina unha comisión case paritaria e designada democraticamente, na que “no entrase persona de pluma, ni de vara, ni regidor alguno, sino cuatro o seis hombres buenos y cuatro jornaleros, escogidos libremente por todo el concejo pleno junto a campana tañida” (*Ibid.*, núm. 589).

estaban na organización administrativa e social. Para el, os impostos non eran gravosos en si mesmos, senón polo seu modo de recadación. Esa foi a meta ambicionada polo seu amigo e ministro de Facenda, o marqués da Ensenada.

A reforma de Ensenada tratou de lograr dous obxectivos, ámbolos dous propugnados de antemán por Frei Martín: en primeiro lugar, reducir a unha única contribución as de millóns, alcabalas, centos, servizo ordinario e os seus agregados. Doutra banda, transferirille á propiedade agraria a propiedade impositiva que viña gravando o consumo e mailas transaccións. Dificultades de todo tipo fixeron

que quedase en proxecto, en xeral debido á falta de dotación de persoal funcionario cualificado⁷⁹ e, polo que se refire a Galicia, debido ó seu peculiar parcelamento da terra⁸⁰ o que, incluso, foi caldo de cultivo para diversos motíns que causaron profunda inquedanza nas autoridades do reino e aínda na mesma corte⁸¹. Con todo, cómpre convir con Escudero⁸² que o catastro de Ensenada, como obra de información técnica, constitúe un documento de grande importancia para o coñecemento da realidade socioeconómica nacional no ocaso do Antigo Réxime. Así as cousas, o problema tributario, posto de manifesto por Sarmiento e polos reformistas do dezaioito, non terá remedio

79 León de Arroyal, *Cartas Económico-Políticas*, ed. Caso González, Oviedo, 1971, carta IV, p. 78 e ss. Sobre este autor, Fernández Albaladejo, "León de Arroyal: del sistema de rentas a la Buena Contribución", en Fernández de Pinedo (ed.), *Haciendas Forales*, p. 95 e ss. Os testemuños dos intendentos reflicten a imposibilidade de accelera-la execución do catastro porque "no tienen las Contadurías los dependientes necesarios para estar reducidos a tan corto número". Así se manifestan os intendentos de Sevilla, Granada, Ávila, Murcia, Toledo, A Mancha, Segovia, Toro, Galicia... Este último relata que en 1753 contara con 120 dependentes que en 1760 quedaron reducidos a tres (cfr. *Archivo General de Simancas*, en adiante AGS, leg. 1970. Retiro 23-XI-1760, cit. *apud* Pérez García, "Algunas reflexiones", p. 125).

80 Para o intendente galego, a demora non se lle podía achacar á malicia nin á falta de celo, senón ás particularidades da provincia que facía preciso "reconocer 15.344 libros que ahora formaron los pueblos: cotejar partida por partida de ellos con los 15.344 de los antecedentes [...] y corregir las diferencias en los tres ramos y ello exige el examen y reconocimiento de 4.700.000 hojas y 29.000.000 de partidas y este trabajo no lo podrán vencer tres hombres solos" (*Ibid.* leg. 1930).

81 Deles deu noticia o cóengo ourensán Bedoya no seu *Retrato histórico del Excmo. Sr. D. Pedro Quevedo Quintano*, Madrid, 1835, pp. 54-55. Refírenos que "la llamada *partida de la Ulloa* estaba formada por un corto número de paisanos armados por la mayor parte de palos que presentándose en las ferias tocando una cierta corneta o instrumento rústico, alborotaban y espantaban el ganado, introducían con ésto la confusión y mientras se desparramaban y corrían las gentes a defender y recoger sus animales, descargaban golpes sin piedad sobre los alcabaleros y dependientes de la Real Hacienda a la voz de "*Viva el Rey y muera la Única*", robaban las cajas y administraciones y cometían otras tropelías. Esparcían que en esto no obraban contra el Rey, pues las nuevas exacciones no procedían de la voluntad de S. M., sino de la capacidad y abusos de los administradores y ministros de rentas reales, que se habían propuesto engordar con la sangre de los pobres". Xa máis tarde, en 1910, Murguía dedicoulle cinco breves páxinas —baseadas na información achegada por Bedoya— nas que sostén que as algueradas estaban motivadas polo rexeitamento da única contribución ou catastro de Ensenada, pois as voces oídas nas loitas eran as de "*Viva la Ulloa, muera la Única*" [Incluído nunha miscelánea de Murguía, *Política y Sociedad en Galicia*, Madrid, 1974, pp. 145-149].

82 Escudero, *Curso de Historia del Derecho*, 2, Madrid, 1995, p. 795.

básico ata a reforma da Facenda feita no 1845 polo ministro Alejandro Mon⁸³. Todo isto constitúe unha proba máis para a nosa tese de considerar a Sarmiento como un adianto do seu século.

IV. DEFENSA DA PROPIEDAD INTELECTUAL

No 1969 Foucault publicaba un artigo titulado “Qu’est-ce qu’un auteur?” Nel sinalaba que a “función-autor” existía cando se lexislaba a relación económica co editor e se penalizaba o incumprimento desa lexislación⁸⁴. Este sistema normativo só comeza a ser realidade en Europa no século XVIII. É durante eses anos cando os gobernos lexislan ou cambian as leis ata daquela vixentes con respecto á propiedade das obras literarias e ás relacións entre autores, libeiros e impresores. Desde logo, este feito, que é incontrovertible, non é sen embargo indicador de que a “función-autor”, por empregármola terminoloxía facultativa, comezase coa Idade Moderna. É máis ben unha consideración secundaria, pois a actividade do autor e a súa conciencia como tal remóntanse polo menos á Idade Media, como o mesmo Foucault sinala noutro lugar do mesmo artigo. O que si indica

este fito cronolóxico é un cambio substancial na consideración dunha actividade que por eses anos cobra unha nova dimensión, ó entrar nas leis de mercado e converterse en industria⁸⁵.

O proceso polo que o exercicio literario se abre á sociedade e se lexisla ten as súas primeiras evidencias en Inglaterra, concretamente no ano 1709, co *Statute* que buscaba limitar os privilexios dos libeiros e impresores a só catorce anos –renovables se o autor aínda vivía ó se acaba-lo período– mentres que ata entón eran vitalicios ou prorrogables indefinidamente⁸⁶. Algo similar ó ocorrido en Inglaterra aconteceu en Francia coa obra de Diderot, *Sur la liberté de presse*, de 1760, aínda que se dan algunhas diferencias esenciais. Diderot tratou de establecer que o dereito de propiedade era un dereito perpetuo do autor e non un privilexio, unha gracia concedida polo rei. Sinalou que “o autor é dono da súa obra, ou ninguén é dono dos seus bens. O libeiro posúeo (o dereito) como era posuído polo seu autor: é, polo tanto, a propiedade do escritor a que fundamenta a lexitimidade do privilexio e, a cambio, é a imprescritibilidade deste o que pon de manifesto o dereito de autor”. Malia

83 Pedro Voltes, “La política económica”, cit., p. 238.

84 Cito pola versión inglesa, que ten algunhas variacións con respecto á de 1969: Foucault “¿What is an Author?”, en José H. Haravi (ed.), *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structural Criticism*, Londres, 1980, p. 153.

85 Álvarez Barrientos, “La profesión de escritor ante el reformismo borbónico”, en *El reformismo borbónico*, cit., p. 228 e ss.

86 Cfr., de forma xeral, Mackinnon, “Notes on History of English Copyright”, en *The Oxford Companion to English Literature*, Oxford, 1975, pp. 921-931.

a intención diderotiana de xebrar, cunha mentalidade moderna, o dereito de autor do privilexio, característico da mentalidade do Antigo Réxime, nin en Francia, nin en Inglaterra se lexislou o dereito de autor desde outra consideración que non fose a do privilexio. Se se entendeu como un ben transmisible, non o foi como calquera outro produto do traballo ou da propiedade senón como unha gracia que os poderes lle concedían ó autor⁸⁷. Diderot insistiu nesta perspectiva no ano 1763 coa *Lettre historique et politique [...] sur le commerce de la librairie*.

Dun xeito semellante foi entendido en España cando se lexislou sobre este asunto. Naqueles tempos, eran efectivamente os autores os que recibían o monopolio da publicación. Esta facíase, cando menos en principio, á súa costa. De feito, eran os libeiros os que, contratando con autores e impresores, adoitaban leva-lo negocio editorial e os que asumían o risco da operación⁸⁸. O problema de fondo do

negocio editorial era a escasísima demanda de libros no país. Só as obras de Feijoo tiñan demanda suficiente. O mercado era unicamente maior para os breviarios, libros do rezo eclesiástico e libros escolares seguidos doutros tamén relixiosos. Pero os breviarios e mailos do rezo eclesiástico quedaban fóra do alcance da xeneralidade dos libeiros e impresores. Ó longo dos séculos XVI e XVII a Coroa foilles cedendo o privilexio de impresión e venda duns e doutros a diversas comunidades e institucións relixiosas. Estas arrendaban os seus dereitos chegando a obter, ás veces, beneficios considerables⁸⁹.

As reformas borbónicas, que tiveron que ver con tódolos aspectos da vida española, tamén chegaron ó mundo das letras: fixéronse novas leis sobre a librería e a imprenta, así como outros aspectos relacionados co mundo do libro⁹⁰. Pero tamén se regulou todo aquilo referente ós problemas da propiedade intelectual, sobre todo a

87 Vid. as consideracións que sobre o texto de Diderot fai Chantier en *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, Madrid, 1993, pp. 64-66.

88 Thomas, *The Royal Company of Printers and Booksellers of Spain: 1763-1794*, Nova York, 1984, p. 5.

89 A catedral de Valladolid, por exemplo, posuía o monopolio dos abecedarios e das cartillas, e os hospitais de Madrid o da *Arte de Nebrija*, obrigatoria en tódalas escolas de gramática desde o 1698. Outras comunidades tiñan a exclusiva de diversos libros relixiosos por escribilos algúns dos seus membros —ex. Feijoo, Sarmiento e os Benedictinos. Na meirande parte dos casos contrataban impresións de calidade a moi baixo prezo. O caso máis sobresaínte era o dos xerónimos do Escorial que, desde o 1573, tiñan contratada a impresión de tódolos breviarios e libros de rezo da orde coa famosa imprenta Plantin-Moetus de Anvers. Na venda, os monxes obtiñan un beneficio mínimo dun 25% que contribuía á subsistencia da comunidade e ó sostemento do mosteiro (cfr. Concepción de Castro, *Campanas*, cit., p. 41).

90 Vid., entre outros, os traballos de François López, "Gentes y oficios de la librería española a mediados del siglo XVIII", en *Nueva Revista de Filología Hispánica*, 33, 1984, pp. 165-185; ID, "La edición española bajo el reinado de Carlos III", en *Actas del Congreso Internacional sobre Carlos III y la Ilustración*, III, Madrid, 1989, pp. 279-303.

partir dos anos sesenta. Así e todo, como ocorre sempre coas leis, o asunto fora demandado antes polos propios interesados.

Na España do século XVIII seguramente foi Mayans o primeiro en se referir ós problemas de subsistencia do escritos e en propoñer algunhas solucións⁹¹. Con todo, o mérito principal correspóndelle a Sarmiento, quen en 1743 lle deu forma a un proxecto cultural denominado *Reflexiones literarias para una Biblioteca Real y para otras bibliotecas públicas, hechas [...] en el mes de diciembre del año 1743*⁹². En efecto, o proxecto cultural de Mayans, do 1734, titúlase *Pensamientos literarios*⁹³ e, aínda que tamén considera —como xa se dixo— os problemas económicos do escritor, non ten a proxección corporativa que si posúe o do beneditino, e isto a pesar de conte-lo xermolo da idea de crear unha “compañía de letras” que si vai desenvolver plenamente o mesmo Sarmiento. Emporiso, convén constatar que as motivacións dun e outro eran, desde logo, ben distintas. No caso do valenciano, buscaba conseguila praza de cronista de Indias; no do galego, propoñer un proxecto cultural institucional que lles dese cabida a numerosos intelectuais, pois nel haberían de estar presentes tódalas ciencias.

Gregorio Mayans y Siscar. Gravado de Joachim Giner sobre debuxo de Joseph Veragua.

E é que Sarmiento, ademais de avogar pola erección dun gran centro de sabedoría que incluíse tódalas academias e centros de investigación, fixo importantes consideracións sobre a condición, estado e problemas de

91 Cfr. Antonio Mestre, *Mayans y la España de la Ilustración*, Madrid, 1990, p. 82 e ss.

92 O manuscrito dirixido a Juan Iriarte, bibliotecario da Real Biblioteca, permaneceu inédito, aínda que coñecido, ata que Antonio Valladares de Sotomayor o publicou no *Semanario Erudito*, 21, 1789, pp. 99-293.

93 Os *Pensamientos literarios* poden verse en *Obras completas*, I, *Historia*, ed. A. Mestre (Oliva, 1983).

supervivencia da profesión literaria. Verbo do asunto que nos interesa agora, o dos “dereitos de autor”, o pai beneditino sinala que non debían selos impresores os principais beneficiarios do negocio do libro senón os autores que, desgraciadamente, pouco gañaban porque a penas existía “comercio literario” no país e porque os libeiros se aproveitaban deles. Sarmiento refírese de maneira clara ó asunto falando do “privilexio” como dun dereito incuestionable, semellante ó que calquera home ten con respecto ós seus bens. Os seus argumentos, ó considera-la escritura coma un traballo, son similares ós de Diderot só que foron escritos dezasete anos antes. Así, igual ca Diderot, pero con moita antelación e comparando a obra literaria cun traballo calquera, observa:

El que planta un olivar a su costa y trabajo, sólo éste o su heredero tiene derecho natural a coger y utilizarse en el fruto, sólo ése o su heredero tiene derecho a continuar y conservar el plantío, y continuar recogiendo el fruto de su primitivo y sucesivo trabajo; y ninguno ha dicho hasta ahora que ése no puede vender el aceite, o en su casa o en donde más conveniencia le tuviere [...] pero aquellos sujetos quisieran que todo autor, después de haber plantado o impreso su obra, *deum et operat perderet*⁹⁴.

94 Sarmiento, *loc. cit.* en n. 262, p. 190.

95 *Ibid.*, p. 187.

96 Continúa tratando sobre este asunto nas pp. 183-192. A cita pertence á p. 183.

E xunto con esta declaración, apoiada no dereito natural, realiza outras indicacións tendentes a lle facer xustiza ó escritor fronte ós abusos do libreiro-impresor: “cualquiera privilegio que hoy se les conceda [ós libeiros], jamás se debe considerar que es por gratificarles, sino siempre atendiendo a que su principal resulta de utilidad sea de los literatos”⁹⁵. Sarmiento distingue ademais entre os beneficios que, mediante a taxa, debía ter un impresor e os que debía recibir un autor, posto que os seus investimentos e o seu esforzo son distintos. Por iso considera que os libros debían levar algún distintivo que diferenciase “cuando el libro lo imprime un autor a su trabajo, coste y riesgo; y cuando sólo a coste y riesgo le reimprime algún librero”⁹⁶.

En España, coma no resto de Europa, eran os libeiros os que tiñan a propiedade do libro xa que o autor lla vendía, unha vez e para sempre, de maneira que só recibía unha cantidade pola venda, sen considera-la tiraxe nin o número de edicións que se puidesen chegar a facer. A duración do privilexio de impresión era de dez anos, lapso de tempo insuficiente, no sentir de Sarmiento, para que unha obra —sobre todo unha obra de erudición ou ciencia— se vendese nun país pouco afectado a mercar libros. Unha vez que

expiraba o privilexio, a obra non tiña por qué volver ó seu autor senón que quedaba ó dispor de calquera que se quixese facer cos seus dereitos de explotación, cuestión esta que segue aínda vixente na nosa lexislación.

Xa que logo, as ideas de Sarmiento, sen dúbida coñecidas polos máis conspicuos homes públicos da súa época, xerminaron na Real Orde do 20

de outubro do 1764, primeiro chanzo dunha serie de normas que perseguían regulariza-los dereitos do autor, da vida do libro e de cantos estaban ó seu redor. Era a primeira vez que en España se trataba de regulamenta-la “economía do pensamento”, de comercializa-los resultados do enxeño e do traballo intelectual polos que con tanta afouteza loitou o noso sabio beneditino.

Luis RODRÍGUEZ ENNES: “Sarmiento e o dereito de propiedade”, *Revista Galega do Ensino*, núm. 35, maio, 2002, pp. 15-40.

Resumo: Aínda que Sarmiento non foi un xurista *stricto sensu*, a súa enciclopédica cultura non se detivo perante os problemas fundamentais do seu tempo. Nos mil setecentos folios de manuscritos podemos atopar un tesouro de datos vixentes nos que, igual ca noutras facetas, se nos amosa como un clarividente precursor. Todo isto fica patente nas súas críticas —sempre constructivas porque van cinguidas a proxectos de reforma— ó dereito de propiedade do século XVIII.

Palabras chave: Desamortización. Reforma agraria. Reforma tributaria. Propiedade intelectual.

Resumen: Aunque Sarmiento no fue un jurista *stricto sensu*, su enciclopédica cultura no se detuvo ante los problemas fundamentales de su tiempo. En los mil setecientos folios de manuscritos podemos encontrar un tesoro de datos vigentes en los que, al igual que en otras facetas, se nos presenta como un clarividente precursor. Todo esto queda patente en sus críticas —siempre constructivas porque van unidas a proyectos de reforma— al derecho de propiedad del siglo XVIII.

Palabras clave: Desamortización. Reforma agraria. Reforma tributaria. Propiedad intelectual.

Summary: Though Sarmiento was not a jurist *stricto sensu*, his encyclopaedic culture did not stop before the capital problems of law in his time. Along the 1700 pages of manuscripts we can find a treasure of data still in force where he appears as a discerning precursor, the same as in other aspects. This is made clear in his criticism—which is always constructive for being associated to reform projects—to the property law in the 18th century.

Key-words: Disentailment. Agrarian reform. Tax reform. Copyright.

— Data de recepción da versión definitiva deste artigo: 30-10-2001.

